

**Өзбекстан Республикасы
Халық билимленидириў министрлиги**

**Эжинияз атындағы
Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты**

**«Хәзирги заман педагогика ҳәм психология илминин
әхмийетли мәселелери»**

атамасындағы

Респубикалық илмий-теориялық конференция

МАТЕРИАЛЛАРЫ

**«Хозирги замон педагогика ва психология илмининг
долзарб масалалари»**

мавзусидаги

Республика илмий-назарий анжуман

МАТЕРИАЛЛАРИ

Нөкис-2017

- 74.58 X-15.** «Хәзирги заман педагогика ҳәм психология илиминиң әхмийетли мәселелери» атамасында Республикалық илимий-теориялық конференция материаллары топламы. Нөкис. НМПИ баспаханасы 2017-ж. 238 бет.

«Хәзирги заман педагогика ҳәм психология илиминиң әхмийетли мәселелери» атамасындағы Республикалық илимий-теориялық конференция материалларына Республикамыздың жоқары ҳәм орта арнаўлы оқыў орынлары педагог-хызметкерлері, ұлken илимий хызметкер-излениүшилер, магистрантлар, талабалар кәсип-өнер колледж ҳәм мектеп оқытыўшыларының илимий-изертлеў ҳәм тәлим-тәрбия мәселелерине арналған илимий баянатлары киргизилген.

Конференция материалларының мазмұны ҳәм онда көрсетилген дереклердин дұрыслығына авторлар жуўапкер.

Редколлегия қурамы:

1. Ш.Сапаров	-педагогика ҳәм психология кафедрасы доценти
2. А.Урумбаева	-педагогика ҳәм психология кафедрасы доценти
3. Ж.Дарменов	-сүйретлеў өнери ҳәм инженерлик графикасы кафедрасы доценти
4. С.Кенжебаева	-музыкалық тәlim кафедрасы ұлken оқытыўшысы
5. З.Шеримбетова	-педагогика ҳәм психология кафедрасы доценти
6. Р.Нуржанова	-педагогика ҳәм психология кафедрасы доценти
7. А.Елмуратова	-педагогика ҳәм психология кафедрасы ассистент-оқытыўшысы
8. Д.Сейдуллаева	-қарақалпақ тил билими кафедрасы доценти
9. М.Қурбанов	-қарақалпақ тил билими кафедрасы ұлken оқытыўшысы
10. Ш.Юлдашева	-өзбек тили кафедрасы доценти
11. Э.Ещниязова	-рус тили ҳәм әдебияты кафедрасы доценти
12. А.Тажиева	-ингліс тили ҳәм әдебияты кафедрасы доценти
13. Т.Нурабуллаев	-педагогика ҳәм психология кафедрасы ассистент-оқытыўшысы, тех редактор

nutq madaniyati tushunchasini bir butun holda o'zlashtirishlari uchun o'qituvchi har bir darsni ularning yosh xususiyatlariga mos tarzda o'tkazishi maqsadga muvofiqdir.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ongida nutq madaniyatini shakllantirishda ustoz-o'qituvchining roli beqiyos. Agar ustoz shaxsiy ibrat ko'rsatsagina tarbiyada yaxshi natijaga erishish mumkin bo'ladi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda nutq madaniyatini shakllantirish jamiyatning asosiy vazifalaridan biri sanaladi. Hurfikrli, chuqur va teran ongli bolalarni tarbiyalash, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning bosh muammosi bo'lmish komil insonni tarbiyalash zaminidir. Bolalar tafakkurining o'sib borishi faqat bolalarning ruhiy va jismoniy rivojlanishiga emas, uning jamoada o'zini erkin tutishidan tortib, ma`naviy yetuk, yuqori saviyali mutaxassis bo'lib yetishishigacha o'z ta`sirini ko'rsatadi.

Jamiyatimiz yoshlarni aqli, teran tafakkurli, mehnatsevar, erkin fikrli qilib tarbiyalashni ustuvor vazifa qilib belgilagan ekan, bu vazifani amalga oshirish birinchi navbatda maktabdagi ta`lim-tarbiya zimmasiga tushishini unutmaslik lozim.

Shunday ekan, nutq madaniyatini shakllantirishga oid olib boriladigan ta`lim jarayonining asosiy mazmuni va mohiyatini joriy qilish yo'llari va vositalarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda nutq madaniyatini shakllanishiga ta`sir etadigan ijtimoiy pedagogik omillarning barchasini sanab chiqish qiyin. Muammoning e'tiborga loyiq tomoni shuki, boshlang'ich ta`lim bosqichi nafaqat o'qitish, tarbiyalash, balki ta`limda shaxs qobiliyatlarini namoyon bo'lishiga yo'naltirish, kishining intellektual va ma`naviy rivojlanish imkoniyatlarini jamiyatning shaxsga qo'yayotgan, ijtimoiy jihatdan taqozo etilgan talablarga javob berishi, ularning o'qishga, bilishga bo'lган imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun qulay shart-sharoitlar yaratib, har tomonlama rivojlanishiga ko'maklashadi.

Demak, nutq madaniyati inson fikrini til vositasida to'g'ri, erkin, aniq, izchil, yoqimli va ta`sirli bayon qilish bilan birga uning bilimdonligi, yuksak ma`naviyatining ko'rsatkichi hisoblanadi.

ONA TILI DARSLARIDA «KO'MAKCHILAR” MAVZUSINI INTERFAOL

METODLAR ORQALI O'RGANISH

I.Ibodullayeva, NDPI 1-bosqich magistranti

Davlatimiz mustaqillikka erishganidan keyin ko'plab sohalarda islohotlar va yangilanishlar kuzatilmoqda. Shu qatori ta`lim - tarbiya sohasiga ham e'tibor yanada kuchaytirilib, yoshlarning ta`lim olishi va milliy ruhda tarbiyalanishi lozimligi alohida ta'kidlanib kelinmoqda. Zero, ta`limni tarbiyadan, tarbiyani ta`limdan ajratib bo'lmasligini birinchi prezidentimiz I.A. Karimov aytib o'tgan. Shunday ekan, avvalo, umumta'lim mакtablarida ta`lim tizimini rivojlantirish, o'quvchilarning bilim saviyasini yanada oshirish ishlariga alohida urg'u berilishi lozim.

Bugungi kunda har bir pedagog dars tashkil qilishda o'quvchilarni mazkur fanga va mavzuga qiziqtira olishi darkor. O'quvchi dars jarayonida zerikishi yoki ko'p vaqt bekor o'tirishi maqsadga muvofiq emas. Shuning uchun pedagog har bir darsda turli xil interfaol metodlardan foydalansa, dars samaradorligini yanada oshirishga erishisha oladi. “O'qituvchi darsning ta'limiy- tarbiyaviy maqsadlarini amalga oshirish uchun turli xil vositalardan foydalanishi mumkin. Uning qanday usul va vositalarni qo'llashi darsning ta'limiy vazifalariga bog'liq” – deya uqtiradi metodist olima T.Niyozmetova[1:8]. Biz mazkur maqolamizda ona tili darsidagi “Ko'makchilar” mavzusini yangi pedagogik texnologiya, xususan, 7-sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariiga to'g'ri keladigan “Rotatsiya” metodi orqali o'rganishga diqqat qaratmoqchimiz.

“Rotatsiya” metodi mavzuni kichik guruhlarda o'rganish, asosiy g'oyalarni yozma bayon etish, guruhlar tomonidan taqdim qilingan ishlarni jamoa ishtirokida tahlil qilish

imkonini beradi[2:56]. Ushbu metodning murakkablik darajasi bo'yicha 7-sinf o'quvchilariga to'g'ri keladi.

Dastlab yozuv taxtasiga topshiriqlar yozilgan "topshiriqlar paketi" osib qo'yiladi. Sinfdag'i o'quvchilar topshiriqlar soniga qarab kichik guruhlarga bo'linadi. Guruhlarga ajratilgan paytda sinf o'quvchilari soni va mavzu murakkabligi inobatga olinadi. Kichik guruhlardagi o'quvchilar soni ham ko'payib ketmasligi lozim. Guruhlar taxminan, besholtita bo'lishi mumkin. Buning uchun mavzu yuzasidan beshta topshiriq tayyorlanadi. Guruhlarga ajratilgandan so'ng har bir guruhdan bitta o'quvchi yozuv taxtasiga ilingan topshiriqlardan bittasini tanlab olishadi. Topshiriqlar quyidagicha bo'lishi mumkin:

1. Yordamchi so'z turkumlari haqida ma'lumot bering.
2. Ko'makchilar ...
3. Sof ko'makchilar haqida gapiring, misollar.
4. Ko'makchi vazifasidagi so'zlar qaysilar, misollar.
5. Ko'makchilarning mustaqil so'zlardan farqi qanday?

Har bir guruh topshiriqlarni tanlab olganidan keyin o'qituvchi belgilab bergen vaqt ichida topshiriqni bajarishga kirishishadi. Guruhlar quyidagicha javoblar berishi mimkin:

1. Yordamchi so'z turkumlari mustaqil so'z turkumlaridan farqli o'laroq, ma'lum so'roqqa javob bo'la olmaydigan, o'zi alohida qo'llanganda ma'lum sintaktik vazifani bajara olmaydigan, gapda so'zlarni bir-biriga grammatik jihatdan bog'lashga xizmat qiladigan turkumlardir. Yordamchi so'z turkumlari o'zidan oldingi kelgan so'z bilan bir xil sintaktik vazifani bajaradi. Bularga, ko'makchilar, bog'lovchilar va yuklamalar kiradi.

2. Ot yoki otlashgan so'zdan keyin kelib, ularni boshqa so'zlarga tobelanish asosida birikishini ta'minlaydigan so'zlar ko'makchi deyiladi. Ko'makchilar tuslanmaydi va yasalmaydi. Gapda o'zi bog'langan so'z bilan birgalikda bir so'roqqa javob bo'ladi va bir xil gap bo'lagi vazifasida keladi. Ko'makchilar ma'no xususiyati va kelib chiqishiga ko'ra ikki xil bo'ladi:

1) sof ko'makchilar. 2) ko'makchi vazifasida qo'llanuvchi so'zlar.

3. Sof ko'makchilar o'z lug'aviy ma'nolarini butunlay yo'qotib, qo'llanishiga ko'ra kelishik qo'shimchalariga yaqin turadigan so'zlardir: uchun, kabi, bilan, sayin, singari, uzra, qadar, yanglig'. Masalan, U ertaklar olamiga yetib olish *uchun* qaysi tomonga yurishni bilmasdi. Bo'ri dumini qisib, xuddi tinkasi qurigan it *kabi* boshini quyi solib turardi. Tez va ishonch *ilan* harakat qilish uchun kuch kerak.

4. Ko'makchi vazifasida qo'llanuvchi so'zlarga ot, sifat, ravish va fe'l turkumidan ko'makchiga siljigan, gapda ba'zan o'z ma'nosida, ba'zan ko'makchi vazifasida qo'llanadigan so'zlar kiradi. Ular: tomon, burun, ilgari, boshqa, keyin, tashqari, chamasi; sababli, tufayli, orqali, qarshi, chog'li, doir, muvofiq, o'zga; qarab, qaraganda, bo'ylab, yarasha, qaramasdan, qarata, tortib, ko'ra; avval, so'ng, burun, beri, buyon, asosan, binoan, keyin, oldin kabi so'zlardir. Masalan: Olim bu ish *ustida* uzoq o'ylandi. Biz yaxshi tayyorgarlik ko'rganligimiz *tufayli* g'alaba qozondik.

5. Mustaqil so'zlar ma'lum so'roqqa javob berib, gapda sintaktik vazifani bajara oladigan, ma'lum leksik ma'nosiga ega bo'lgan so'zlardir. Ko'makchilar esa aksincha, ma'lum so'roqqa javob bo'la olmaydigan, o'zi alohida qo'llanganda ma'lum sintaktik vazifani bajara olmaydigan, gapda so'zlarni bir-biriga grammatik jihatdan bog'lashga xizmat qiladigan so'zlar hisoblanadi.

Topshiriqlar bajarib bo'lingach topshiriqlar paketiga maxsus belgi qo'yishi kerak. Guruhlardagi paketlar o'zaro almashtiriladi va berilgan javoblar o'rganib chiqiladi. O'qituvchi bilan birgalikda to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligi muhokama etiladi. Muhokama jarayonida o'quvchilar javoblariga yarasha baholanadi. O'quvchilar faolligini oshirish uchun topshiriqlar kompyuter orqali tanlab berilishi ham mumkin. Bu metoddan foydalanish dars samaradorligini yanada oshiradi.

O'qituvchi dars jarayonida o'quvchilarni qiziqtirgan savollari bo'lsa javob beradi. Xulosalar umumlashtiriladi va dars yakunlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Niyozmetova T. Adabiy ta'limda kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanish.// Til va adabiyot ta'limida yangi pedagogik texnologiyalar. 1-qism. T., 2008, 8-bet
2. D.Ro'ziyeva, M.Usmonboyeva, Z.Xoliqova Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanishi. T., 2013, 56-bet

OILADA BOLANI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA MILLIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISH USULLARI

Saburova Sarbinaz¹, Urumbaeva Aygul² NDPI «Pedagogika va psixologiya» kafedrasи
²dotsenti, p.f.n., ¹1-bosqich magistranti

Oilada bolani ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalanish usullari bir qator o'ziga xos shart-sharoitlarni taqozo etadi. Bu shart-sharoitlar quyidagi yo'nalishdagi **masalalarda** namoyon bo'ladi:

- ota-onalarni bola tarbiyasiga ijtimoiy va pedagogik jihatdan tayyorlash. Chunki ota-onalarni bola tarbiyasida o'z vazifalarini aniq bilmasalar, ular bolani tarbiyalay olmaydilar;
- bolani o'z tengqurlari bilan bo'ladigan munosabatlarga tayyorlab borish. Bu bolalar bog'chasi, mahalla va maktabda olib boriladigan tarbiya jarayonidir;
- bola oldida o'z hurmatini yo'qotmaslik;
- o'zaro munosabatlarda aldov, qo'pollik, ikkiyuzlamachilikka yo'l qo'ymaslik;
- tarbiya jarayonida bola xulq-atvori, ruhiyati, jinsi va yoshiga e'tibor bergan holda unga yondashish;
- tevarak-atrofda, oila tarbiyasida uchraydigan xato-kamchiliklar hamda «tarbiyasi og'ir bolalar» muammosini unutmaslik va o'z oilasida bunga yo'l qo'ymaslik;
- rivojlanishida ayrim fiziologik nuqsonlari bo'lgan, imkoniyati cheklangan bolalar tarbiyasiga ehtiyyotkorona yondashish;
- oilada bolani mehnatga o'rgatish;
- bolaning o'qish, ishslash va dam olishlarini to'g'ri tashkil etish;
- bolani tevarak-atrofda uchraydigan salbiy holatlarga nafrat hamda ularga qarshi ko'rashish ruhida tarbiyalab borish.

Ushbu ijtimoiy-pedagogik asoslardan kelib chiqqan holda oilada bolani ma'naviy-axloqiy tarbiyasini milliy qadriyatlar asosida shakllantirishning quyidagi **ijtimoiy-pedagogik usullarini** ko'rsatish mumkin bo'ladi:

1. Ota-onalarning kundalik muomala usullari:
 - o'zaro ta'sir usullari;
 - o'zaro hamkorlik, birligda ishslash usullari;
 - bola shaxsini hurmat qilish va qo'llab-quvvatlash, uni tushunish, ishonish hamda anglash usullari;
 - bolani ishontirish usullari (suhbat, ishonch bildirish, baxs-munozara, namunaga yo'naltirish, maqtov, xatolardan ogohlantirish).
2. Psixologik ta'sir usullari:
 - individual yondashish (bola bilan o'zaro ishonch va maslaxat ohangida suhbatlar o'tkazish);
 - bola bilan turli hil xalq o'yinlarini o'tkazish;
 - bola bilan turli hil psixologik mashqlar o'tkazish;
 - bola bilan muloqotda yuzaga keladigan psixologik muammolarni hamkorlikda tahlil qilish;
 - milliy-badiiy asarlardagi xalq qahramonlar obrazlarini jonli yetkazish va ularning ijobiy fazilatlarini yoritib berish;
 - bolada o'z milliy mentalitetimizdan kelib chiqadigan ruhiy-irodaviy tarbiyani

S.T.Qosnazarov, M. A. Ayitjanov, M. R. Bo'ronova «Titan guruhchasi elementlari» mavzusini o'qitishda «toyfalash jadvali» usulidan foydalanish.....	116
A.Кудайбергенова «Тўртинчиси ортиқча» усулидан фойдаланиш.....	119
З.Менлимуратова, С.Сапарниязова «Силтилик металлар» темасын оқытыўда «кубик» усылынан пайдаланыў.....	120
R.Jumamuratov, D.Sultonov «Geterocikllik birikmalar» mavzusini o'qitishda «nilufar guli» usulidan foydalanish.....	122
А.Бекназаров, Р.Ибраимов Спорт шынығыўларына психологиялық таярлық.....	124
Е.Сапарбаев , Дене тәрбиясы сабагы арқалы оқыўшы жаслар арасында тәртип бузарлықтың алдын алыў.....	125
З.Менлимуратова, М.Жумамбетова «Электролитлик диссоциация» темасын оқытыўда «ассесмент» усылынан пайдаланыў.....	126
А.К.Ниязов Мектеп оқыўшыларын спорт шынығыўларына таярлаў усыллары.....	127
Т.Нурабуллаев Психологияда тартыншақлық машқаласының үйренилийи....	129
A.Embergenova Úlgi – shaxs sanasin qálidestiriw metodi sipatında.....	130
A.Bekmuratov O`quvchilarda o`quv munozarasiga oid ko'nikmalarni shakllantirish.....	131
А.Даўкеева , Ёш оила ва соғлом турмуш тарзини барқарорлашириш.....	133
Э.Нурымбетова, Ш.Ережепова Психологический фактор при психопрофилактике здорового образа жизни подростков.....	134
Р.Ә.Отарбаева, М.М.Джолымбетова Киши мектеп жасындағы балаларға сөзлик жұмысларын жүргизиў усыллары.....	137
А.Ибраимова Кәсиплик раўажланыў басқышлары ҳам кәсиплик кризислер...	138
Н.Ж.Сагиндикова Ижтимоий масъулиятнинг психологияда ўрганилиши....	140
С.Сабырова Шаңарақ тәрбиясының теориялық тийкарлары.....	142
D.Gaipov Pedagogik faoliyatda pedagogik mahoratni shakllantirish.....	143
М.Садуллаева Оқыўшыларды кәсипке бағдарлаўдың әхмийетли жоллары.....	144
М.Алламуратова, К.Алламуратова Өспириим жасындағы балалар ортасындағы қарым-қатнас процесинде өз-өзин басқарыў машқалалары.....	146
G.Jumamuratova Oqiwshilar jámáatin sho'lkemlestiriw hám tarbiyalaw metodikası.....	147
Г.Исмаилова Жасларды әдеп-икрамлылықта тәрбиялаўдың мақсети ҳәм ўазыйпалары.....	148
И.Ибодуллаева “Ёшарib” бораётган суицид ва унинг психологик омиллари.....	149
Ш.Юлдашев Мектеп оқыўшыларына миллий тәрбия бериўде ата-ана ҳәм мектептин бирге ислесиўиниң педагогикалық әхмийети.....	150
Э.Кочкарова О значении произведений первого президента республики узбекистан и.а.каримова в развитии исторической науки.....	151
D.Dauletazarova Ta`lim jarayonida tanqidiy fikrlash pedagogik muammo sifatida.....	153
G.Kosayeva Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda nutq madaniyati pedagogik muammo sifatida.....	154
I.Ibdullayeva Ona tili darslarida «ko'makchilar» mavzusini interfaol metodlar orqali o'rGANISH.....	155
S.Saburova, A.Urumbaeva Oilada bolani ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalanish usullari.....	157